

Den tredje utvägen

Debatten om darwinism kontra ”intelligent design” har nu nått också LUM. Själv har jag aldrig frestats av tanken på den intelligenta konstruktören. Intelligens är helt enkelt en försvag och inskränkt förmåga för att kunna skapa och upprätthålla en värld som vår. Man ser det bäst, när det blir fråga om att lära sig cykla (och dessförinnan att stå och gå). För att inte tala om funktionen hos våra kroppssystem. Där duger det inte med aldrig så stor intelligens.

Men betyder det att darwinismen därför är allt? Vi har en stark tradition att tänka i termer av antingen-eller. Är det inte det ena, måste det vara det andra. Men då har vi glömt det råd som Nils Holgersson fick av korpen Bataki: det finns alltid en tredje utväg. Darwin hade inte fel, men darwinismen behöver därför inte vara det hela.

Nyckelbegreppet på denna tredje väg är *självorganisation*, och tanken är att naturen och världen fortlöpande organiserar sig själv. Om allt detta kan man läsa hos Ilya Prigogine, som 1977 fick Nobelpris för sin teori om ”dissipativa strukturer”, och hos hans fullföljare Erich Jantsch, som talar om ”självorganiserande system”. Liksom i mitt försök att återge allt detta i *Världen och vetandet sjunger på nytt. Från en mekanisk värld till ett kreativt universum* (1994).

Nyckelord för dessa system är *långt från* statisk jämvikt, *öppen* för genomströmning av materia och energi i en fortlöpande *process*, som genom *feed back* organiserar sig själv; vidare *fluktuationer* utifrån eller inifrån som via en *stöt* kan driva systemet över en *instabilitetströskel* till att *omskapa* sig själv. Livet kännetecknas därutöver av *autopoiesis*, *självproduktion* (fostret!) (Maturana och Varela). **Det hela är en existensform som ingen tycks ha förstått före Prigogine.**

Exempel är virvlar i vatten och luft, ljuslågan, solenergens kretslopp på jorden inklusive vattnets och grundämnenas kretslopp, havsströmmarna, vädret, klimatet, växternas och bakteriernas fotosyntes samt ekologiska system upp till ”Gaia”. Vidare **alla former av liv från** individer **till** systemen i deras kroppar ner till cellen. Det mesta är eller har varit *självorganiserande system*. Och de är något helt annat än artefakter och enkla additioner, **”ting”**. De är rörliga, aktiva, kreativa – så länge energi finns att tillgå och materien inte stelnat.

Men detta tänkande är också öppet för invändningar. Vadå ”själv”, kan man fråga – det som tänks organisera sig själv uppkommer ju först genom detta organiserande! Och en handling tycks förutsätta en intention som i sin tur förutsätter en medvetenhet och en aktör. Sådana

begrepp är svåra att tillämpa på naturen. Men det beror på att de är myntade på människan, betecknar egenskaper hos henne. Varför skulle de passa lika bra för naturen?

En bättre term har lanserats av den märklige amerikanske filosofen Ken Wilber, som talar om "Kosmos självöverskridande drivkraft". Att en sådan kraft existerar är lika klart som att dess fortlöpande verkningar är obestridliga. Hela evolutionen från Big Bang till galaxer till stjärnor till planeter till liv; från cellen till växter till djur till människor till medvetande visar ju ostridigt att världen har förmåga att utveckla och förkovra sig själv. Det är alltså en evolution över hela linjen, materia likaväl som liv, och den har, vad man kan se, skett oberoende av varje intelligent konstruktör och i dess första del också oberoende av Darwin.

Och man kan fortsätta med att citera Wilber: "Det är kreativitet, inte slump, som bygger upp Kosmos. Men därav följer inte att man kan likställa kreativitet med sin speciella favoritgud. [...] Men fundamentalisterna, kreationisterna, tar fasta på de här tomma utrymmena i vetenskapens hotell för att fylla konferensen med sina delegater."

Kruxet med den tredje utvägen är att den kräver ett annat sätt att tänka, och som fysikprofessorn David Bohm en gång konstaterade i svensk radio: det svåra är att ändra på vårt sätt att tänka. Intelligensen tänker bara i rak linje, orsak-->verkan, medan självorganisationen försiggår i spiral, genom feed back. En man som förstått vad det gäller är Robert B Laughlin, Nobelpristagare i fysik 1998. Vetenskapens mål, konstaterar han, "att förstå naturen genom att bryta ner den i allt mindre delar ersätts [i dag] av målet att förstå hur naturen organiserar sig själv".

Nu ska det inte stickas under stol med att jag är docent i litteraturvetenskap i Lund (sedan 1960) och att här alltså finns plats för en revirmarkering från naturvetarna. En "humanist" kan inte förstå sig på detta! Men jag har alltid varit lika intresserad av naturvetenskap som av humaniora, vilket bland annat tog sig uttryck i att jag tog studenten på reallinjen med fysik, kemi och specialmatematik. Sedan drygt tjugo år har jag också ägnat mig åt vad jag här skriver om, vilket bl a resulterat i sex böcker. Och en hemsida som kanske är den kortaste och bästa vägen till detta tänkande: www.lagerroth.com.

Till sist några citat från universalgeniet Erich Jantsch, som förklarade att målsättningen i hans banbrytande bok *The Self-Organizing Universe* från 1980 var *humanistisk*:

"Skapande är evolutionens kärna, inte anpassning; livsglädje och inte bara säkrandet av överlevnad". Evolutionen framträder "i all slags kreativ dynamik, alltifrån de processer som frambringar partiklar och atomer lika väl som galaxer och stjärnor hela vägen fram till mänsklig kreativitet i konst och vetenskap, teknologi och samhällsplanering" Och vidare: "Evolutionens syfte, liksom dess riktning, är inte föreskrivna; de utvecklas tillsammans med

systemen som bär evolutionen.” ”Resultatet är en alltigenom *öppen evolution* [...]”
”Evolutionen ger mening först i *efterhand*”. (Jantsch (ed.), *The Evolutionary Vision*, 1981)

Erland Lagerroth